

Konceptuální rámce ve veřejné politice

Martin Potůček

Centrum pro sociální a ekonomické strategie (CESES)
a Institut sociologických studií
Fakulta sociálních věd Univerzity Karlovy

<http://ceses.cuni.cz>

<http://www.martinpotucek.cz>

potucek@fsv.cuni.cz

Už v počátcích své výzkumné praxe jsem tíhl k přesvědčení, s nímž jsem se mnohem později setkal v jednom z děl Amitaie Etzioniho:

„Máme-li ve světě jednat, místo abychom jej pouze zkoumali, musíme jej brát takový, jaký je, s celou jeho komplexností a musíme se zabývat všemi důležitými relevantními faktory, podmínkami a vlivy. V takovém případě jsou obsažnější paradigmatata účinnější než paradigmatata velmi úsporná, ale vysoce koncentrovaná.“

Etzioni, A. *Morální dimenze ekonomiky*. Praha: Victoria Publishing 1995., s. 199.

Zvu vás na společnou výpravu za
poznáváním...

...cílového chování aktérů a institucí

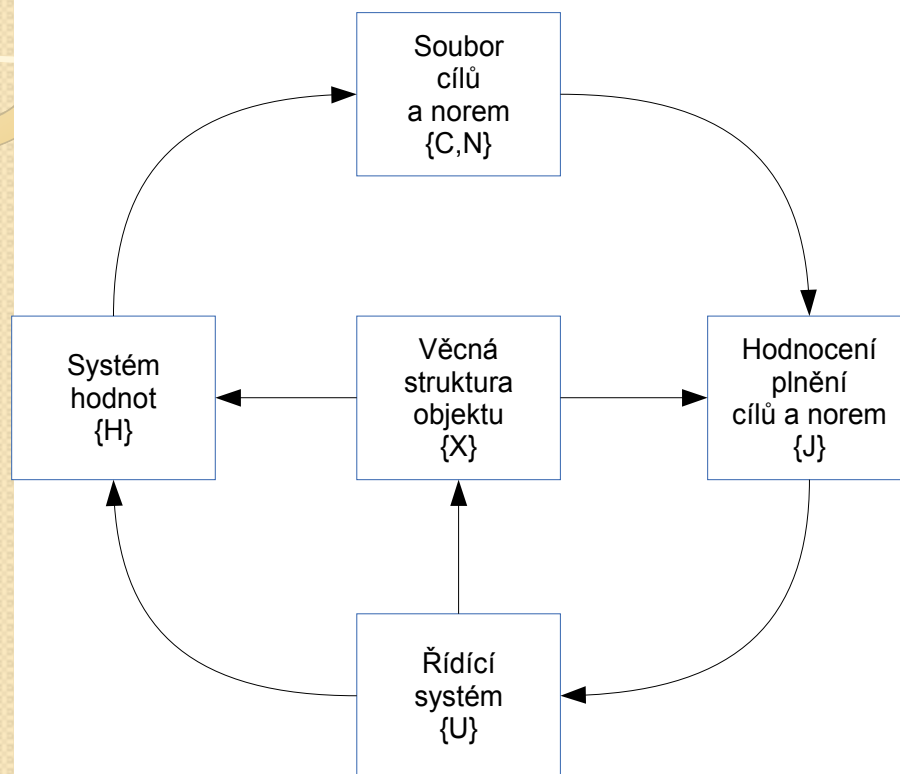
...kultivace a uplatnění
lidského potenciálu

ve společenském reprodukčním procesu

...trhu, státu a občanského sektoru
jako regulátorů života společnosti

...vývoje české společnosti
a její modernizace v globálním kontextu

Cílové chování aktérů a institucí

Potůček, M, Dialog o zobrazení příčin a cílů v prognostickém modelování.
Ekonomicko-matematický obzor, roč. 19, 1983, č. 1, s. 84-90.

Malý cyklus ($X \rightarrow J \rightarrow U \rightarrow X$). Tato vazba vyjadřuje řízení v situaci fixního souboru cílů a norem. Zadání pro decizora je jasné: korigovat vývoj tak, aby se minimalizovaly zjištěné odchylky stavu řízeného objektu od konstantně nastavených cílů a norem.

Střední cyklus ($H \rightarrow C,N \rightarrow J \rightarrow U \rightarrow H$). Tato vazba vyjadřuje řízení, které se orientuje výhradně na vazby mezi hodnotami, cíli a normami a tomu, do jaké míry jsou tyto cíle a normy plněny. Decizor nebere v potaz stav řízeného objektu - a naopak přímo intervenuje do systému hodnot.

Velký cyklus ($X \rightarrow H \rightarrow C,N \rightarrow J \rightarrow U \rightarrow X$). Tato vazba v cyklu řízení aktivuje všechny prvky schématu. Podstatné je, že decizor neintervenuje do systému hodnot; jsou mu vyhrazeny pouze operace na samotném řízeném objektu.

Kultivace a uplatnění lidského potenciálu ve společenském reprodukčním procesu

„Lidský potenciál je soustava dispozic a sklonů člověka k činnosti (a k existenci ve vztazích), které rozvíjejí jak lidské bytostné síly, tak zároveň společnost. Je tedy předpokladem životních činností (a vztahů) lidí, jimiž se jako jednotlivci i sociální skupiny uplatňují ve společnosti a mění ji. Rozvoj lidského potenciálu i možnost jeho uplatnění jsou závislé na stupni rozvoje společnosti. Lidský potenciál je však zároveň výsledkem životních činností (a vztahů) lidí, protože teprve v činném uplatnění (a ve vztazích) se mohou tyto dispozice a sklony rozvíjet.“

Potůček, M.: K pojetí lidského potenciálu. *Psychologie v ekonomické praxi*, roč. 26, 1991, č. 3, s. 115-124.

Prvky lidského potenciálu

Potenciál zdraví (PZ) je fyzická a psychická, geneticky, behaviorálně i sociálně podmíněná zdatnost a odolnost. Je základem, z něhož vyrůstají všechny ostatní dílčí potenciály člověka.

Poznatkový a dovednostní potenciál (PDP) představuje disponibilitu s poznatky a dovednostmi nezbytnými pro uskutečňování diferencovaných lidských činností a vztahů včetně připravenosti vhodně je uplatnit.

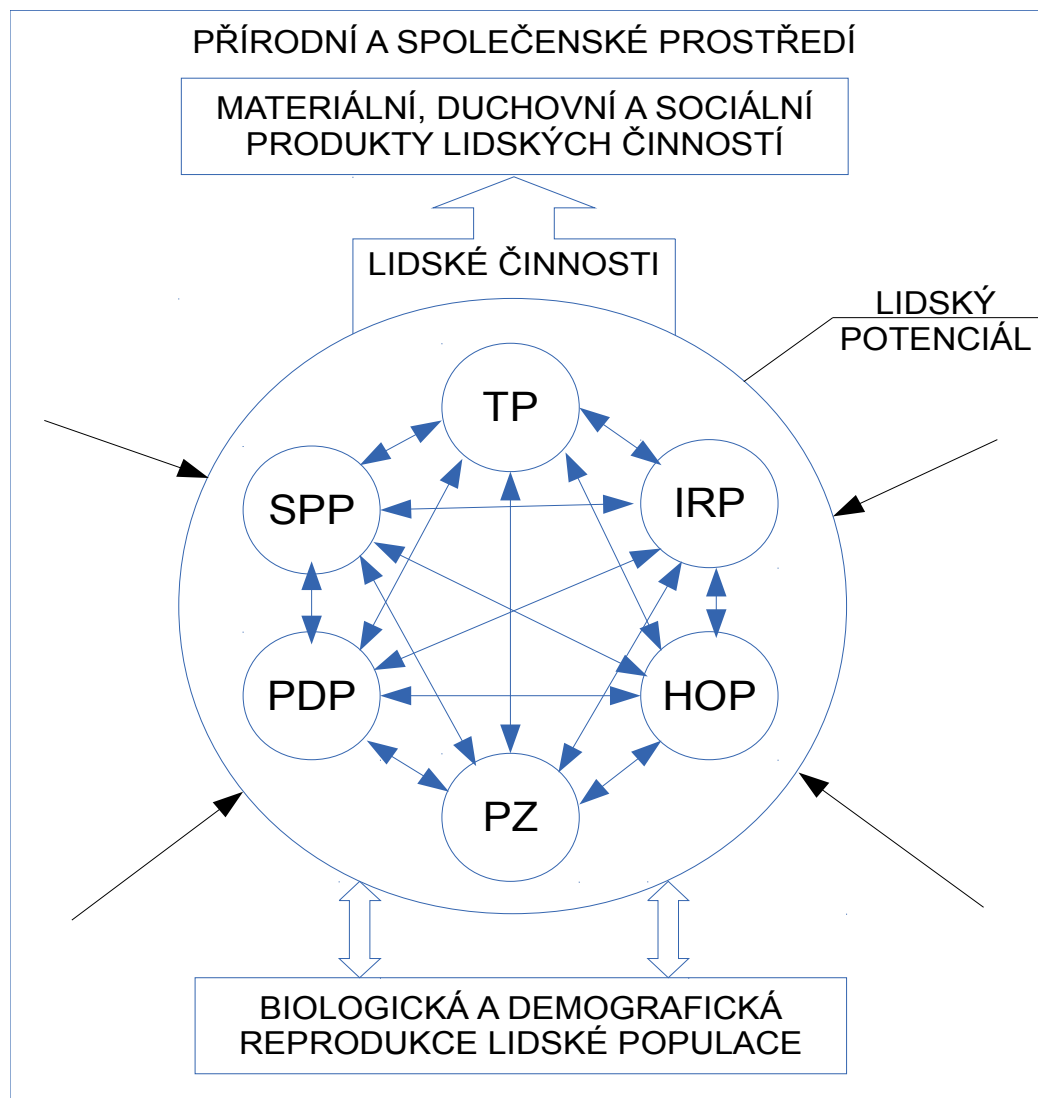
Hodnotově orientační potenciál (HOP) představuje sklon věnovat se pouze těm životním aktivitám, které jsou v souladu s interiorizovanou soustavou hodnot. Je založen na schopnosti přikládat diferencovaný význam všemu, co souvisí s vlastním životem i s okolnostmi přesahujícími individuální existenci.

Sociálně participační potenciál (SPP) představuje dispozici vstupovat do širších sociálních vazeb a uplatňovat se v nich a zároveň respektovat nároky, vyplývající z účasti na fungování sociálních útvarů, které tyto vazby zprostředkují.

Individuálně integrativní a regulační potenciál (IRP) představuje schopnost ovlivňovat běh vlastního života tak, aby se efektivně a vyváženě kultivoval a uplatňoval celý lidský potenciál.

Tvořivý potenciál (TP) je dispozice k autonomní tvorbě nových skutečností a sklon ji v maximální míře uplatnit. Schopnost tvorby je funkcí života, nejvyšším projevem lidství.

Členění, vnitřní a vnější souvislosti lidského potenciálu

TP
tvořivý potenciál

IRP
individuálně integrativní
a regulační potenciál

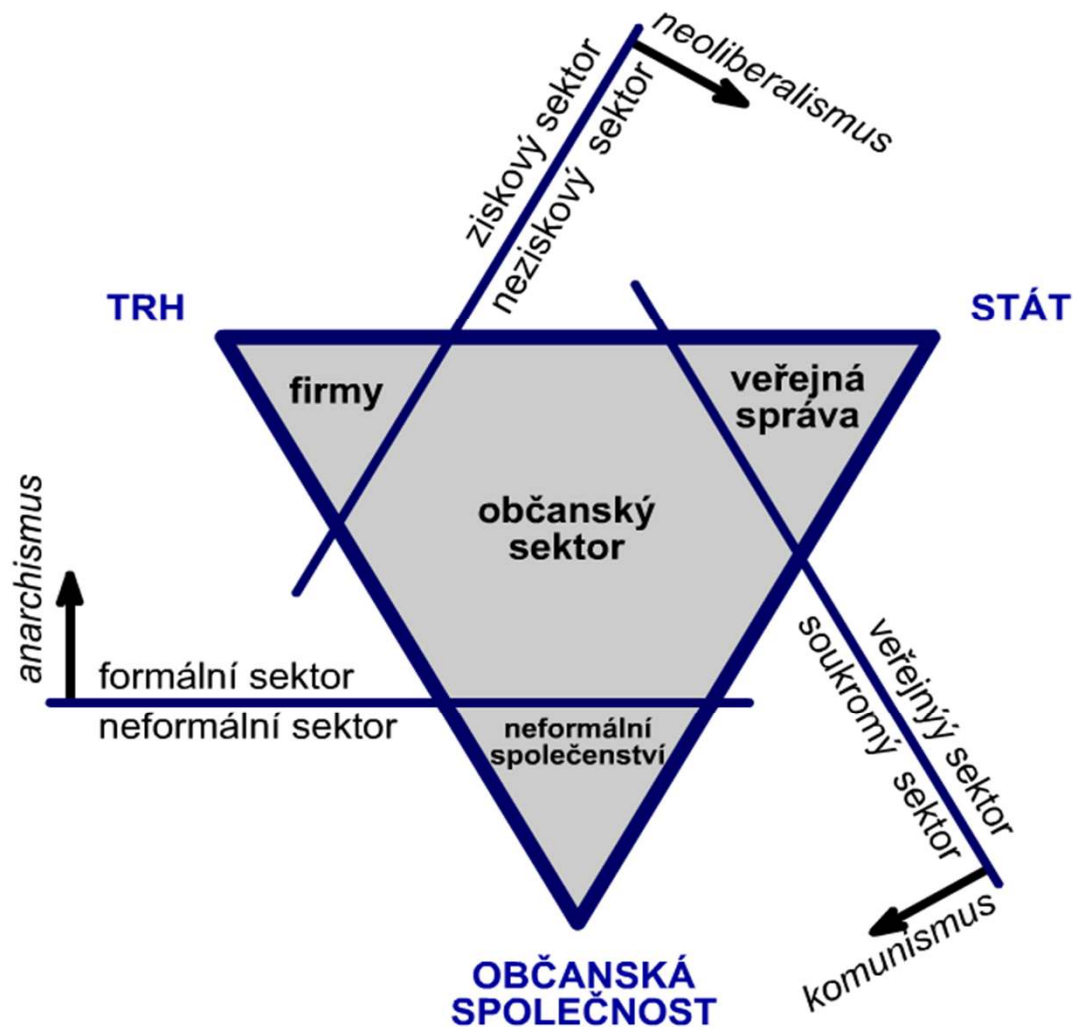
HOP
hodnotově orientační
potenciál

PDP
poznatkový a dovednostní
potenciál

SPP
sociálně participační
potenciál

PZ
potenciál zdraví

Trh, stát a občanský sektor jako regulátory života společnosti

Zdroj: Abrahamson, P.: *Welfare Pluralism* (1995), upraveno

„Obdrželi jsme tak ústřední sociologický pojem, pojem sociálních regulativů (...). Platí o něm, že obsahuje všechny skutečnosti sociálního původu, které podmiňují chování sdružených individuí.“
(Fischer 1969:7)

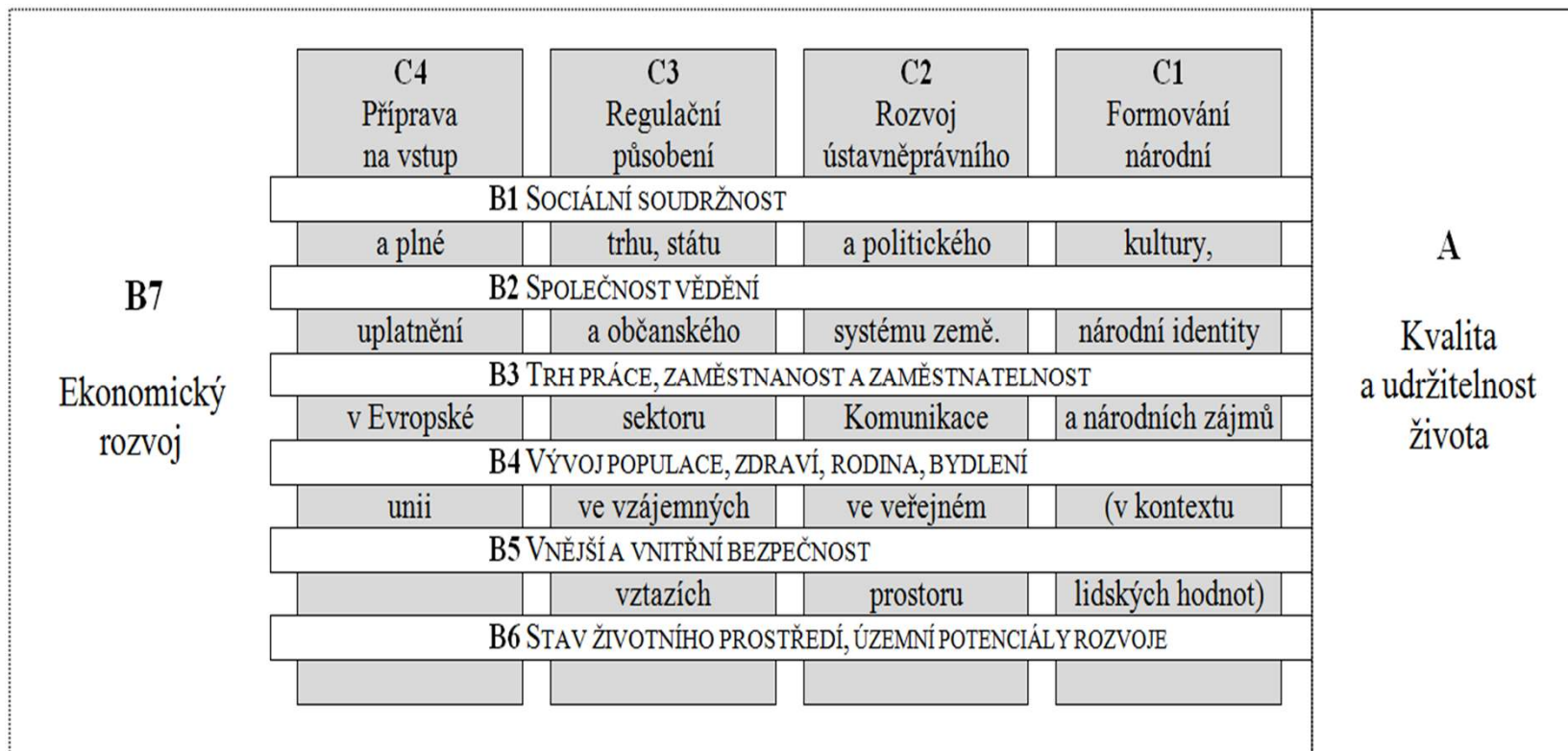
„Neviditelné ruce“ regulátorů...

Rychlá financionalizace světové ekonomiky, podpořená novými informačními a komunikačními technologiemi, vytvořila podhoubí pro vznik nových, méně kontrolovaných a „kreativně“ operujících privátních fondů. Nadnárodní společnosti koncentrovaly ekonomickou moc ve svých rukou, zatímco mnohým zemím nezbývalo nic jiného než se začít zadlužovat – kde jinde než u privátních finančních institucí. Moc se vychýlila ve prospěch globálního kapitálu - a dnes jí už není schopna čelit žádná národní vláda. Je příznačné, že jejich osudy jsou stále závislejší na hodnocení stavu jejich veřejných financí privátními ratingovými agenturami. Včetně vlády dosud nejmocnějšího státu světa, USA.

„Dokud nezačneme naše trhy brát jako součást společenského celku, kde mnohem větší sílu má neviditelná ruka společnosti, nebude dobře fungovat ani ruka tržní...“

Tomáš Sedláček, Neviditelná ruka společnosti, blog na Aktuálně.cz, 9. 8. 2013

Vývoj české společnosti a její modernizace v globálním kontextu

Frič, P., Potůček, M.: Model vývoje české společnosti a její modernizace v globálním kontextu. *Sociologický časopis*, roč. 40, 2004, č. 4, str. 428.

A – kritériální blok

B – vývojové potenciály

C – formativní regulátory

Měly tyto výpravy za poznáním vůbec něco společného?

Ano. Všechny se opíraly o **konceptuální rámce**.
Ladislav Tondl je vymezuje takto:

*„**Konceptuálním rámcem** (...) rozumíme soustavu pojmů, a to obvykle uspořádanou soustavu dostatečně spolehlivě interpretovatelných a vzájemně spjatých pojmových prostředků, které umožňují srozumitelné a dostatečně přesné vyjádření zjištěných nebo možných stavů nebo situací v rámci dané tematické nebo problémové oblasti, vysvětlení těchto stavů, jejich možné predikce, respektive vyjádření postupů, metod nebo možností jejich praktického vytváření a uplatnění.“*

Tondl, L. Sémiotické funkce **konceptuálního rámce**.
Organon F, roč. 12, 2005, č. 3, s. 278.

Konceptuální rámec

- je souborem slovních znaků, ve zvláštních případech také grafických nebo jinak vyjádřených znaků;
- je vždy specifikován vzhledem k určité vymezené tematické nebo problémové oblasti;
- se vztahuje k doméně entit, která je částí aktuálního nebo možného, konstruktivního nebo virtuálního světa;
- si vyžaduje odlišení podle různých úrovní;
- typicky nabízí poměrně přesně vymezené vztahy jednotlivých pojmů;
- (především v empirických a technických oblastech) umožňuje spolehlivou operacionalizaci svých podstatných prvků.

Důležitý je pojem dohody (výzkumníků) o takových pojmových prostředcích, jejichž sémantika se opírá o dosaženou úroveň znalostí, respektive znalostí, které jsou v dané situaci výzkumníkům k dispozici.

Ostromová nazývá konceptuální rámci usazené kognitivní mapy.

„Vývoj a užití obecného rámce umožňuje **identifikovat prvky (a relace mezi těmito prvky)**, které je v institucionální analýze nutno brát do úvahy. **Tyto rámce organizují diagnózu i preskripci.** Nabízejí nejobecnější množinu proměnných, které mají být užity k analýze všech typů nastavení, relevantních pro daný rámec. Rámce nabízejí **metateoretický jazyk**, nezbytný pro rozpravu o teoriích a umožňující jejich srovnávání. **Pokoušejí se identifikovat univerzální prvky, zahrnuté v každé relevantní teorii.** Mnohé rozdíly v běžně pozorované realitě mohou být výsledkem způsobu, kterým se tyto proměnné kombinují navzájem nebo jak spolu interagují. **Prvky zahrnuté do rámce pomáhají analytikovi formulovat otázky, na které je třeba v průběhu analýzy hledat odpovědi.**“

Ostrom, E. *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press 2005, p. 5.

Kontext veřejné politiky (Public policy)

*„Veřejná politika jako vědní disciplína propracovává a aplikuje **výkladové rámce** sociologie, ekonomie, politických věd, práva, teorie řízení a dalších oborů k analýze a prognóze procesů formování a uplatňování veřejných zájmů vážících se na řešení diferencovaných sociálních problémů. Věnuje se přitom institucionálnímu zprostředkování těchto procesů veřejným, občanským a do jisté míry i komerčním sektorem v poloze, která je využitelná politickou praxí.“*

Potůček, M. a kol. *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství 2005, dotisk 2010, s. 21.

Důsledek pro veřejnou politiku: nezbytnost týmové práce.

Funkce konceptuálních rámců ve veřejné politice

Gnozeologická funkce. Rámování výkladu skutečnosti na půdě a nástroji vědy pomocí vymezení generalizací, pravidel, tematických oblastí. Důležitými charakteristikami této funkce jsou

- a. výběr relevantního;
- b. porozumění a dohoda mezi zúčastněnými odborníky.

Organizující funkce. Nástroj organizace a dělby práce v interdisciplinárním vědeckém týmu. Tato funkce může být uplatněna pouze za předpokladu, že byla aktualizována *gnozeologická funkce*, což dává záruku porozumění uvnitř tohoto týmu.

Funkce vnější komunikace. Srozumitelná komunikace vědeckých poznatků pro jejich uplatnění v praxi. Komunikace s uživateli mimo vědeckou komunitu v praktických lidských aktivitách.

Funkce konceptuálních rámců v procesu poznání a praxe (příklady uplatnění)

Funkce konceptuálních rámců	Cílové chování společenských útvarů	Lidský potenciál ve společenském reprodukčním procesu	Trh, stát a občanský sektor jako regulátory života společnosti	Vývoj české společnosti a její modernizace v globálním kontextu
Gnozeologická funkce	Uplatněna	Uplatněna	Uplatněna	Uplatněna
Organizující funkce	Neuplatněna	Uplatněna	Uplatněna	Uplatněna
Funkce vnější komunikace	Neuplatněna	Neuplatněna	Uplatněna	Uplatněna

Ukazuje se, že v konkrétních aplikacích se identifikované funkce konceptuálních rámců nemusejí uplatnit v úplnosti.

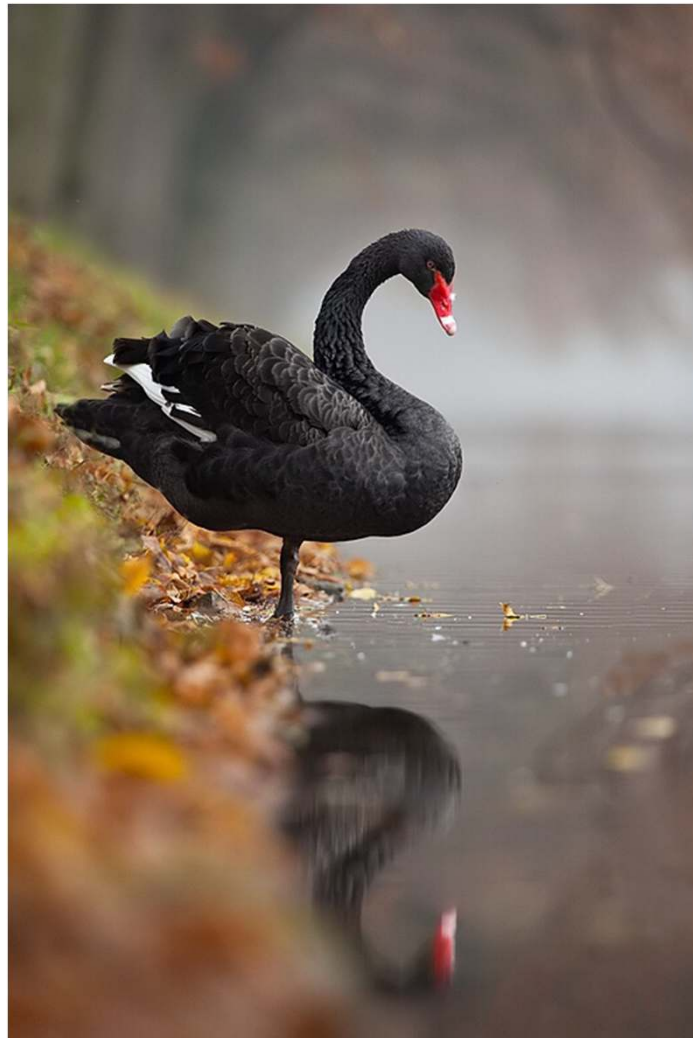
Rizika spojená s uplatněním konceptuálních schémat

Riziko přílišného zjednodušení. Potřeba generalizace může vést k vyloučení relevantních entit či vztahů, což vede ke zkreslení či škodlivému zúžení poznávacího záběru. Zde je nutno usilovat o co nejdůkladnější a otevřeně kriticky vedenou poznatkovou přípravu příslušné výzkumné aktivity.

Riziko odlišného chápání pojmu různými, byť spolupracujícími, vědními disciplínami. Častá nedorozumění se například vyskytují v užití pojmu *potřeby* psychologů, ekonomů a sociologů. Zde bývá na místě trpělivá mezioborová diskuse, která může vyústit do dohody o přijetí ad hoc pracovní definice příslušného pojmu či pojmů.

Je-li aktualizována funkce vnější komunikace, **nebývá zaručena korespondence běžného jazyka uživatele s pojmovým aparátem konceptuálního rámce** vyvinutého výzkumníky. Proto se ve veřejné politice vžívá praxe vtahovat uživatele už do samotného návrhu a uplatnění příslušného konceptuálního rámce v samotném procesu poznání, kde mají možnost se do tohoto procesu aktivně zapojit, nebo tomuto rámci alespoň lépe porozumět.

Rizika spojená s uplatněním konceptuálních schémat

*A nezapomeňte
na černou labuť!*

Taleb, N. N.: Černá labuť.
Praha, Paseka 2011.

Jaké jsou vaše zkušenosti s uplatněním konceptuálních rámců? Bylo na ně spolehnutí? Přeji šťastnou plavbu!

Prameny

Peter ABRAHAMSON, Welfare Pluralism: Towards a New Consensus for a European Social Policy? *Current Politics and Economics of Europe*, 5(1), pp. 29-42.

Amitai ETZIONI, Morální dimenze ekonomiky. Praha: Victoria Publishing 1995.

Josef Ludvík FISCHER, *Pokus o nástin systému sociologie*. Unpublished manuscript. 1969.
<<http://www.insoma.cz/fischer.pdf>>.

Pavol FRIČ - Martin POTŮČEK, Model vývoje české společnosti a její modernizace v globálním kontextu. *Sociologický časopis*, roč. 40, 2004, č. 4.

Elinor OSTROM, *Understanding Institutional Diversity*. Princeton: Princeton University Press 2005.

Martin POTŮČEK, Dialog o zobrazení příčin a cílů v prognostickém modelování. *Ekonomicko-matematický obzor*, roč. 19, 1983, č. 1.

Martin POTŮČEK, K pojetí lidského potenciálu. *Psychologie v ekonomické praxi*, roč. 26, 1991, č. 3.

Martin POTŮČEK, *Nejen trh. Role trhu, státu a občanského sektoru v proměnách české společnosti*. Praha: Sociologické nakladatelství, 1997. (In English: *Not Only the Market*. Budapest: CEU Press 1999.)

Martin POTŮČEK a kol., *Veřejná politika*. Praha: Sociologické nakladatelství 2005, dotisk 2010.

Nassim Nicholas TALEB, Černá labuť. Praha: Paseka 2011.

Ladislav TONDL, Sémiotické funkce konceptuálního rámce. *Organon F*, roč. 12, 2005, č. 3.